

УДК 811.111'42

М. Г. Лук'янець

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ РЕСПОНСИВНОСТІ У МОВЛЕННЕВІЙ ВЗАЄМОДІЇ КОМУНІКАНТІВ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено аналізу теоретичних засад явища «респонсивність» у діалогічному дискурсі. Встановлено, що респонсивність оснований на розумінні процесу мовленнєвої взаємодії між комунікантами в цілому. Це дозволило розглядати респонсивність як основу для створення зв'язного діалогічного мовлення, в умовах якого послідовні репліки учасників діалогу узгоджуються між собою залежно від інтенцій комунікантів та з розрахунку на реакцію адресата мовлення.

Ключові слова: реактивність, респонсивність, діалогічний дискурс, адресант, адресат.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні дослідження дискурсу спрямовані на вивчення комунікативних особливостей соціальної інтеракції, тобто суб'єктно-суб'єктних відносин мовців у межах теорії мовленнєвої діяльності, основаної на принципі діалогічності. Із врахуванням потреби дослідження прагматичного впливу реагування на перебіг діалогу та комунікативної ролі адресата в організації діалогічної взаємодії, особливої уваги заслуговує вивчення саме респонсивних стратегій і тактик у сучасному англomовному діалогічному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень. Респонсивні стратегії і тактики у сучасному англomовному діалогічному дискурсі на сьогодні ще є недостатньо вивченими. З огляду на соціальну природу міжособистісної взаємодії, дискурсивне вивчення діалогічного спілкування спирається на здобутки в галузях психології (E. Berscheid, M. Lyra, Ch. Segrin) і соціології (А. Гофман, Дж. Тернер, А. Scull), а також здійснюється у межах лінгвістичних студій із прагмалінгвістики (Дж. Лакофф, Дж. Ліч, Г. Г. Почепцов, Дж. Р. Серль, І. І. Серякова, І. С. Шевченко), теорії комунікації (Ф. С. Бацевич, П. Грайс, D. Sperber), когнітивної лінгвістики (Д. Вандервекен О. П. Воробьова, О. І. Морозова, G. Kristiansen), соціолінгвістики (Ch. Fill, J. T. Wood) та дискурсології (С. П. Денисова, Н. К. Кравченко, З. С. Харрис, С. Д. Чугу).

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати респонсивні стратегії і тактики у сучасному англomовному діалогічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістика XXI століття базується на когнітивно-дискурсивній парадигмі [6, с. 19; 10, с. 11; 14, с. 8; 17, с. 285], яка направлена на вияв вербальних способів репрезентації ментального світу людини та на комунікативну компетенцію мовця, що зумовлює дискурсивне втілення мовних форм у комунікативних ситуаціях. Особлива увага приділяється дослідженню суб'єктивного чинника комунікації, людського фактору [1, с. 11; 4, с. 37], тобто індивідуального способу організації мовного коду залежно від особистісних психологічних, соціальних, когнітивних, фізіологічних, гендерних, вікових та інших особливостей комуніканта. Відтак предметом вивчення лінгвістів стає мовленнєва реалізація людини в конкретних умовах комунікації. Розвиток дискурсивного аналізу відображає зростання інтересу вчених до мовленнєвої взаємодії адресата з адресантом та вибору ними комунікативних стратегій і тактик у різноманітних ситуаціях спілкування [1, с. 13; 4, с. 9]. Зокрема, виникає потреба дослідження дискурсивних особливостей реалізації міжособистісної мовленнєвої взаємодії у реальних умовах комунікації.

Сучасні лінгвістичні студії вивчення дискурсу поєднують два основні напрями дослідження: *комунікативний*, що розглядає дискурс як складну комунікативну подію [2; 3; 16], та *діяльнісний*, що визначає дискурс як мисленнево-комунікативну діяльність, яка забезпечує соціальну активність людини [18, с. 27; 20, с. 229].

У межах комунікативного підходу дискурс визначають як тип комунікативної діяльності, як інтерактивне явище чи мовленнєвий потік, який має різні форми вияву у межах конкретного каналу спілкування [20, с. 18]. Дискурс синтезує когнітивні, мовні й позамовні чинники, які залежать від конкретних учасників спілкування.

Із позиції діялісного підходу дискурс визначають як комунікативну діяльність, тобто процес взаємодії мовців, що відбувається у межах конкретної інтеракції [1, с. 13], де її мінливість та невизначеність набувають статусу сутнісних характеристик [5, с. 99; 11, с. 7]. Дискурс є продуктом комунікативної діяльності, тобто соціально спрямованим мовленням як взаємодією між учасниками комунікації.

При вивченні респонсивних стратегій і тактик у англomовному діалогічному дискурсі, дотримуємося ідеї Д. Шифрін, що мова, яка реалізується у дискурсі, – це не зафіксований на папері чи на моніторі комп'ютера сталий текст, вона являє собою динамічний процес, який можна описати метафорою потоку (flowing stream) [21, с. 673]. Згідно теорії функціональної граматики [13, с. 149], в основі розуміння дискурсу як потоку лежить соціосеміотичний підхід [9, с. 63], відповідно до якого дискурс вивчають у соціальному контексті з врахуванням його культурного та ситуативного навантаження [19, с. 38]. Тож, головними завданнями лінгвістичного аналізу дискурсу вважаємо опис та пояснення внутрішньої когнітивної структури та динаміки адресанта й адресата, вивчення комунікативних і когнітивних універсалій, характеристика мовлення як процесу відтворення соціально-, культурно- і лінгвістичнозначущих типових ментальних моделей, які відображають універсальне та конкретне.

На функціональному рівні дискурс характеризується діалогічністю, щое первинною властивістю мови в цілому [15, с. 140]. На основі принципу діалогічної природи мови встановлено, що у первинній сутності мови існує незмінний дуалізм, а мовлення зумовлюється наявністю звернення та відповіді [15, с. 138]. Саме тому, особливої уваги потребує вивчення поняття «діалогічний дискурс» з позиції функціонального підходу [11, с. 13], що розглядається як мисленнево-комунікативна мовленнева діяльність співрозмовників у соціокультурному, ситуативно-комунікативному, когнітивно-психологічному контекстах, зафіксованих у діалогічному тексті [1, с. 13].

Вивчення явища респонсивності основане на розумінні процесу мовленневої взаємодії між комунікантами в цілому. Мовознавці по-різному трактують термін «мовленнева взаємодія» [3; 4; 17]. Із позицій діялісного підходу як одного із основних принципів сучасної лінгвістики, мовленнева взаємодія передбачає наявність суб'єкта, що активно впливає на об'єкт мовлення з метою досягнення конкретного комунікативного результату шляхом використання мовних засобів [22, с. 155–156]. Мовленнева взаємодія розуміється як сукупність взаємозумовлених мовленневих дій двох мовців, які обмінюються репліками у процесі міжособистісного спілкування за суспільно встановленими правилами комунікації. Це дозволяє трактувати таку мовленневу взаємодію як інтеракцію адресанта з адресатом у межах діалогічного дискурсу.

Мовленнева взаємодія між мовцями, згідно з Р. Якобсоном [8, с. 306–330], відбувається згідно з моделлю комунікації (див. рис. 1). Спочатку адресант вибудовує першу ініціюючу репліку, тобто своє повідомлення, виражає власні комунікативні

наміри й емоційний стан, які відповідають його соціальній ролі та психологічному стану, а також корелюють із контекстом мовленнєвої взаємодії. При використанні спільного з адресатом комунікативного коду, він впливає на адресата під час контакту з ним, щоб повідомити адресату нову інформацію, таким чином, змінити його світогляд та стимулювати до відповіді.

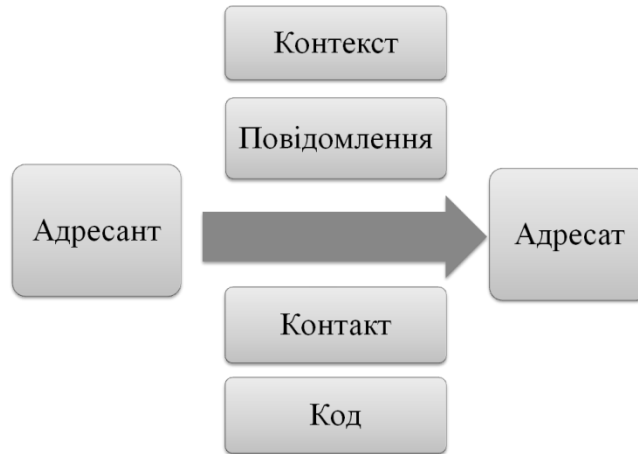

Рис. 1. *Модель комунікації Р. Якобсона*

Розглянута модель комунікації є одновекторною – направленою від адресанта до адресата, проте вона недостатньо, на наш погляд, пояснює особливості перебігу діалогічної взаємодії, яка є двовекторною – передбачає обмін репліками обох учасників комунікації.

Вищерозглянута модель є основою для створення моделі діалогічної комунікації (див. рис. 2) як процесу мовленнєвої взаємодії між співрозмовниками в ході розвитку діалогічної інтеракції і підтверджує, що комунікація є успішною лише у випадку реагування адресата, тобто його зворотнього зв'язку з адресантом.

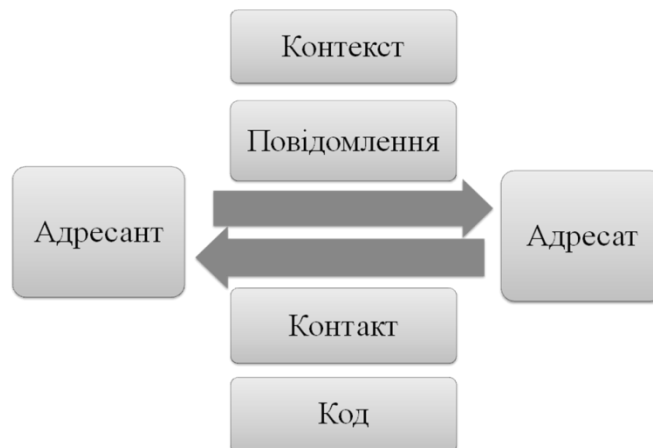

Рис. 2 *Модель діалогічної комунікації*

Адресат, поряд з адресантом, займає активну позицію у побудові діалогічної взаємодії, оскільки одночасно виконує декілька функцій: слухання, сприйняття, інтерпретації почутого і, найголовніше, реагування. Він забезпечує зв'язність і цілісність діалогу, пов'язує свою репліку з ініціюючою реплікою адресанта на структурному та змістовому рівнях. Адресат повинен сприйняти й усвідомити зміст сказаного адресантом шляхом здійснення ряду когнітивних операцій, потім виокремити

наміри адресанта та визначити стратегію власного реагування з метою представлення власної позиції у діалозі. Результатом цієї мисленнєвої діяльності є побудова наступної, тобто респонсивної репліки.

Однак у діалогічному дискурсі не існує заздалегідь закріплених за учасниками комунікації ролей адресанта чи адресата, а відповідно, діалог протікає у формі обміну репліками (turn-taking) [12, с. 72] при постійній зміні комунікативних ролей: почергово адресант перетворюється на адресата і навпаки, у результаті діалогічна взаємодія набуває подвійної респонсивності.

Репліки адресата є обов'язковим засобом утворення та перебігу діалогу, вони зумовлюють виокремлення респонсивності як його визначальної характеристики. Значення респонсивності адресата для процесу мовленнєвої взаємодії часто недооцінюють, однак без неї неможливе створення діалогу, адже лише так адресант розуміє, що його повідомлення було сприйнято і зрозуміло адресатом.

Висновки. Таким чином, визначаємо діалогічну сутність дискурсу в термінах діалогічних відношень, які встановлюються між адресантом і адресатом та реалізуються в їхньому мовленні. Для діалогічного дискурсу характерне чергування комунікативних ролей зі зміною позицій суб'єкта (адресанта) й об'єкта (адресата) мовлення, що ґрунтується на передачі комунікативної ініціативи співрозмовникові. Обома учасниками діалогу керує конкретна інтенція здійснення впливу на другого комуніканта в рамках певної часо-просторової ситуації на основі власних фонових знань, правил спілкування у суспільстві та прагматичного наміру.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – Київ : Академія, 2004. – 344 с. ; Batsevych F. S. Osnovy komunikativnoi lnhvistyky / F. S. Batsevych. – Kyiv : Akademiia, 2004. – 344 s.
2. Бендас Т. В. Гендерные исследования лидерства / Т. В. Бендас // Вопросы психологии. – 2000. – № 1. – С. 87–96 ; Bendas T. V. Gendernye issledovaniya liderstva / T. V. Bendas // Voprosy psikhologii. – 2000. – № 1. – S. 87–96.
3. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – С. 217–237 ; Grays G. P. Logika i rechevoe obshchenie / G. P. Grays // Novoe v zarubezhnoy lingvistike. – 1985. – Vyp. 16 : Lingvisticheskaya pragmatika. – S. 217–237.
4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – 3-е изд., стереотип. – Москва : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с. ; Issers O. S. Kommunikativnye strategii i taktiki russkoy rechi / O. S. Issers. – 3-e izd., stereotip. – Moskva : Yeditorial URSS, 2003. – 284 s.
5. Морозова Е. И. Мировоззренческие параллели в трактовке содержания терминов "дискурс", "контекст", "ситуация" / Е. И. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Романо–германська філологія. Методика викладання іноземних мов – 2010. – № 897, Вип. 62. – С. 99–105 ; Morozova Ye. I. Mirovozzrencheskie paralleli v traktovke soderazhaniya terminov "diskurs", "kontekst", "situatsiya" / Ye. I. Morozova // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Ser. : Romano–hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov – 2010. – № 897, Vyp. 62. – S. 99–105.
6. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : підруч. / О. О. Селіванова. – Черкаси : видавництво Чабаненко Ю. А. , 2011. – 350 с. ; Selivanova O. O. Osnovy teorii movnoi komunikatsii : pidruch. / O. O. Selivanova. – Cherkasy : vydavnytstvo Chabanenko Yu. A. , 2011. – 350 s.

7. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с. ; Susov I. P. Lingvisticheskaya pragmatika / I. P. Susov. – Vinnitsa : Nova Kniga, 2009. – 272 s.
 8. Якобсон Р. Избранные работы / Р. Якобсон. – Москва : Прогресс, 1985. – 460 с. ; Jakobson R. Izbrannye raboty / R. Jakobson. – Moskva : Progress, 1985. – 460 s.
 9. Coates J. One-at-a-Time : The Organization of Men's Talk / J. Coates // Language and Masculinity / ed. by S. Johnson, U. H. Meinhof. – Oxford, Cambridge : Blackwell, 1997. – P. 107–129.
 10. Duszak A. Language, Culture and the Dynamics of Age / A. Duszak, U. Okulska – Berlin : Walter de Gruyter, 2011. – 378 p.
 11. Fairclough N. Critical Discourse Analysis : The Critical Study of Language / N. Fairclough. – London, New York : Longman, 1995. – 591 p.
 12. Gravano A. Turn-Taking and Affirmative Cue Words in Task-Oriented Dialogue : Doctoral Dissertation / Agustin Gravano. – New York : Columbia University, 2009. – 222 p.
 13. Halliday M. A. K. Cohesion in English / M. A. K. Halliday, Ruqaiya Hasan. – London : Longman, 1985. – 374 p.
 14. Harré R. The Discursive Mind / R. Harré, G. Gillett. – New York : SAGE Publications, 1994. – 196 p.
 15. Humboldt W. von Über den Dualis : Gelesen in der Akademie der Wissenschaften : ders. Schriften zur Sprachphilosophie (Darmstadt, 26. April 1827) / W. von Humboldt. – Darmstadt : Fink, 1963. – S. 113–143.
 16. Lakoff R. Language and Woman's Place / R. Lakoff. – New York : Harper and Row, 1975. – 83 p.
 17. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – London : Longman, 1983. – 250 p.
 18. Puntambekar S. Analyzing Interactions in CSCL : Methods, Approaches and Issues / S. Puntambekar, G. Erkens, C. Hmelo-Silver. – New York : Springer Science & Business Media, 2011. – 416 p.
 19. Renkema J. Introduction to Discourse Studies / J. Renkema. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2004. – 363 p.
 20. Rogers R. An Introduction to Critical Discourse Analysis in Education / R. Rogers. – London : Routledge, 2011. – 336 p.
 21. Schiffrin D. The Handbook of Discourse Analysis / D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton. – Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2006. – 851 p.
 22. Wunderlich D. Linguistische Pragmatik / D. Wunderlich. – Frankfurt : Athenäum, 1976. – 413 p.
- Стаття надійшла до редакції 15.10.2017.

M. G. Lukianets

**THEORETICAL STUDY OF RESPONSIVITY IN LINGUAL INTERACTION
BETWEEN COMMUNICANTS IN DIALOGICAL DISCOURSE**

The article defines that in the dialogical discourse, a category of recipient as a receiver of a message is allocated on a basis of the general model of speech communication: «the addresser – the message – the addressee». Dialogical discourse is characterized by the alternation of communicative roles with the change of the position of the subject (addresser) and the object (addressee) of the communication, which is based on the transfer of the communicative initiative to the interlocutor. The addressee in the dialogical discourse is both a subject and an object of speech interaction, since he/she is not a passive consumer of information, but an active participant in dialogical interaction, on which the success of communication largely depends. At the same time, the position of the addressee

in the dialogical discourse is characterized by instability, since the addressee is understood as a participant of communication, who takes the position of the responding communicator at that moment.

The speech activity of the addressee in the dialogical discourse is determined by the distinction between the concepts of «reactivity» and «responsivity». Reactivity is an unconscious, spontaneous, instantaneous response of the addressee to the actions of the addresser, expressed verbally or nonverbally. Responsivity is a conscious speech response of the addressee to the replies of the addresser, as a rule, the answer, which includes the pragmatic intentions of the speaker, that is, involves the planning of the reply such as the choice of responsive strategies and tactics.

Responsivity is the basis for creating a coherent dialogical communication, in which the consistent replies of the participants in the dialogue are mutually agreed upon, depending on the intentions of the communicants and based on the response of the addressee. Responsivity of the addressee in the dialogical discourse is the natural ability of the addressee to perceive the impact of the addresser and to respond to it in an optimal way, taking into account personal needs. Responsivity of the addressee is determined by his/her ability to systematize the received information from the interlocutor, level of his/her knowledge and experience. In addition, it depends on the ability of the addressee to plan actions, and according to this to build responsive strategies depending on the information received and the requirements of the communicative situation; as well as the ability to apply reciprocal tactics to balance the requirements of the addressee and their own needs in the dialogical discourse.

Key words: *reactivity, responsivity, dialogical discourse, addresser, addressee.*

УДК 811.111'373.72

S. S. Melnyk

LINGUISTIC SPECIFICITIES OF THE ENGLISH IDIOMS COMPRISING LOVE COMPONENT

The article deals with English idioms comprising love component. Their linguistic specificities have been analyzed, namely, grammatical structure of the above mentioned phraseological units and their functions in sentences. The attention is paid to the types of sentences they are used in. The analyzed idioms are usually two-member sentences, in which the love lexeme can serve various functions, like the subject, predicate, predicative, object, adverbial modifier of place. In addition, word combination with love lexeme are considered as well. As for word combinations, the love lexeme can be used as either noun or adjective in them. In addition, their semantics is touched upon, too.

Keywords: *idiom, phraseological unit, specificity, function, grammatical structure, semantics, sentence, word combination.*

Introduction. People and society are closely connected, that is why it is natural that all their thoughts and actions are reflected in idioms, proverbs and sayings in this or that way. These expressions have gone a long way being influenced by various linguistic and extra linguistic factors, their sources and time of usage are different and now they belong to the literary treasure. Phraseological units very often bear national traits depicting people's